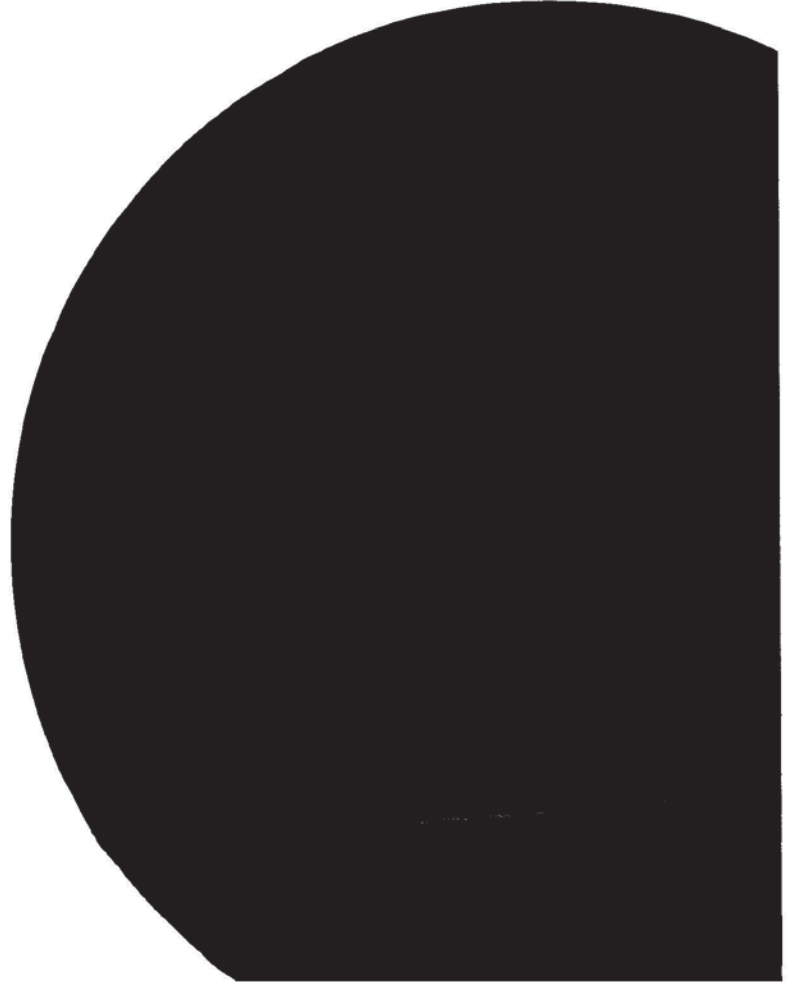

yaratılış kıssasından insan doğasına

Cahit EZERBOLATOĐLU

Araştırmacı, Eđitimci

İnsan doğasının gizemine kapılanlar, zor ve zorlu bir yolculuğu göze alırlar. Zordur, zira insanı esrarlar yumağıdır. Zorludur, çünkü çilesini çekmeyene esrarını vermez. O bilinmeyen bir diyara benzetilebilir. Garip gurbete ne kadar nüfuz ederse tecessüs de insan doğasına o kadar nüfuz eder. Yine de merakına yenik düşen nice maceracı bu yola revan olmuştur. Yolcuların kimi içerilere, derinlere yönelse de genellikle kitaplardan, tecrübelerden medet umulur. Kitaplar ilahîden beşeriye, edebiden tetkike, masaldan mitolojiye çeşit çeşittir. Sorusu olan her birinde kendine göre cevap bulur. Kerim kitap Kur'an içerdiği hayli zengin malzemeyle paha biçilmez bir kaynaktır. İlahî hitap insanı muhatap alırken kimi zaman da bizzat muhataba dair kapılar aralar. Son derece özlü bir şekilde aktarılan yaratılış kıssası bunlardan biridir. Bu satırlar bu kapıdan süzülerek takati nispetinde merakını gidermeyi dilemektedir. Bu uğurda bazen zirvelere çıkıp kuşbakışı, bazen de vadilere inip yakından bakmayı deneyecektir.

Yaratılış Kıssası¹

Yaradan yeryüzünde bir halife/temsilci yaratmayı murat buyurur. Onun cani ve bozguncu olma potansiyeli melekleri hayret içinde bırakır. Bu potansiyel Yaradan'a kulluğun dışında tercihleri mümkün kılmaktadır. Oysa kendileri kullukta kusur etmedikleri kanaatindedirler. Ancak ilahî murat, iradesinin hikmetini açıklamaz ve sadece onların bilgilerinin sınırlılığına dikkat çeker. Onlar da mahcup bir edayla bilgilerinin Rablerinin bildirdiği ile sınırlı olduğunu itiraf ederler.

İnsan, öğrenme, seçim yapma vb. yeteneklere, bozgunculuk etme, kan dökme, unutma gibi zaafllara sahiptir. Yeteneklerinin ve zaafllarının tamamı, onun, yeryüzü serüveninin üstesinden gelebilmesini mümkün kılan kapasitesini oluşturur.

Halifenin bedeni öz itibariyle topraktır. Toprak çamura, çamur şekil verilebilecek kıvama evrilir ve beden yaratılıp can verilir. Beşer Âdem diye isimlendirilir ve kendisine isimler öğretilir. Kendisine kendi cinsinden bir eş bahşedilir ve Havva ismi verilir.

Meleklerle ve İblis'e ona saygı göstermeleri buyrulur. Melekler hep birlikte Yaradan'a boyun eğip buyruğu yerine getirirler. Buyruğu beğenmeyen İblis, saf saf sorar: "*Ben, çamurdan yarattığına secde mi edeyim(17/İsra 61)?*" Hızını alamaz sorgular: "*Benden üstün tuttuğun bu mu(17/İsra 62)!*" Kendini bir şey sanan İblis ne saygı gösterir ne de saygı gösterenlerden olur. Aksine büyüklük taslar, isyan eder. İsyânında diretir kafirlerden olur. Hatasını savunur ve böylece kendisine verilen savunma fırsatını heba eder. Onun mazereti kabahatinden büyüktür: Çamurdan yaratılana saygı gösteremezmiş çünkü ateşten yaratılan topraktan yaratılandan üstünmüş...

Yanlışta ısrar eder, Allah katındaki mevkiini kaybeder. Büyüklük taslar, haddini aşar ve kendisine yazık eder. Merhamet kapısını kendi üzerine kapar; hem de açılmamak üzere. Lanetlenmesi, merhametten mahrum bırakılması aklını başına getirmez. Kibri basiretini bağlar ve aklına tövbe etmek gelmez. Aksine

seçtiği yolda inat eder. Hangi akla hizmet bilinmez kalker kıyamete kadar ömür ister. Üstelik bu ömrü insanları peşine takıp kendisine tâbi kılmaya harcayacaktır. Muradına erer, kendisine istediği ömür verilir.

İblis herhangi bir kul gibi af dilemeyi değil asi olmayı, asilerin önderi olmayı seçer. Konumunu kaybetmesinden Allah'ı sorumlu tutar ve acısını onun kullarından çıkarmaya kalker. Doğru yoldan alıkoyarak amacıyla onlara musallat olacak ve bu uğurda her türlü yolu deneyecektir. Yaradan ona engel olmaz; sadece akıbetini bildirir.

İblis gittikçe yüzşüzleşir. Huzurdan kovulması, ceennemlik olduğunun bildirilmesi tavrında her hangi bir değişikliğe yol açmaz. Kafayı insanları saptırıp onları doğru yoldan uzaklaştırmaya takar. Kulluk için değil kötülük için yaratılmış gibi hemen şeytani stratejisini belirler. Cephedeki asker titizliğiyle çalışacak, altından girip üstünden çıkacak insanı saptıracaktır. İlgisini çeken her nimeti onu azdırmak için kullanacaktır. Karşı cins, servet ve evlat başta olmak üzere her ihsanı allayıp pullayıp onun vazgeçilemez olduğuna inandıracaktır. Beşer arasında kananlar çıksa da onun gücü Allah'ın halis muhlis kullarını kandırmaya yetmez. Zira Allah, kendisine güvenen muhlis kullarına kefidir. İblis ve onu önder bilip peşinden gidenlerin, onun askeri olanların akıbetleri ceennemdir. Onlar yedi kapılı ceennemde buluşacaklardır.

Öğrenme yeteneği verilen Âdem, meleklerin aksine eşya hakkında yöneltilen soruları cevaplar. Bu deneyim sayesinde öğrenme potansiyelinin farkına varır. O ve eşi kendilerine tahsis edilen cennete yerleştirilir. Orada bir ağaca yaklaşmanın dışında her şey serbesttir. Cennette ne barınmak ne geçinmek ne de tabiatın etkilerinden korunmak için yorulacaklardır. Orası zahmet değil nimet yurdudur. Ayrıca İblis'e karşı dikkatli olmalıydılar. Zira o onları düşman bellemiş ve onları cennetten çıkarmayı kafasına koymuştur. Nitekim İblis amacına ulaşmak için ilk fırsatta harekete geçer. İnandırıcı olmak için elinden gelen özeni gösterir. Kendisi için bir şey istemediğini, aksine onların iyiliğini istediğini, sadece nasihat ettiğini yemin bilah ederek anlatır. Ebedîlik ağacını, yok olmayacak saltanatı gösterebileceğini fısıldar ve telkinleriyle Âdem ve eşini kandırır. Onlar yasağı çiğnediklerinde

çıplak olduklarını fark ederler. Hemen cennet bitkilerinin yapraklarıyla örtünürler. Artık onlar da isyan etmişler, onlar da sapmışlardır. Âdem buyruğu unuttuğu, onu yerine getirmek için kararlı olmadığı için İblis'le aynı derekeye düşmüş, kendisine yazık etmiştir. Kendilerine savunma hakkı verildiğinde mahcup olurlar; pişmanlıklarını bildirip af dilerler. Unutkanlık ve sebatsızlık, nimetler diyarı cennetten külfetler yurdu dünyaya sürgün edilmelerine mal olur. Onlar kul gibi davranınca Allah da onlara merhamet eder, tövbelerini kabul eder ve doğru yolu gösterir.

Hayat yeryüzünde devam edecektir. Dünya hayatı sınırlıdır ve insan geçimini sağlamak için emek vermek zorundadır. Sınırlı hayat ölümle son bulurken bilinmeyen bir vakitte diriltileceklerdir. İnsan geçimini sağlama çabasıyla geçireceği sınırlı hayatında sürekli teyakuz hâlinde olmalıdır. Zira diriliş gününe kadar izinli olan ve kendisini saptırmayı meslek edinmiş bir düşmanla yeryüzünü paylaşmaktadır. Allah yeryüzünde razı olduğu hayat tarzını peygamberlere vahiy ile bildirecektir. Peygamberlere ve bildirdikleri vahye tâbi olanlar ne korkutucu ne de üzücü bir sonla karşılaşacaktır. Tâbi olmayanlar, onu hakikat kabul etmeyip reddedenler cehennem halkı olacaktır.²

Sınırlı Zihin Gizemli İnsan

Sınırlı bir zihnin anlama cehdinin sonucu olan bu satırlar, insan doğası hakkında kalem oynatma imkanı vermektedir. Kıssada İblis'e ayrılan yer dikkat çekicidir. Kıssa, insanın dış etkilere açık olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenle onun bazı tutum, davranış ve tercihlerini anlayabilmek için İblis ve sair uyananların etkileri hesaba katılmalıdır. Ayrıca onunla insan doğası arasındaki paralellik dikkat çekicidir. Her ikisi de farklı zaafların marifetiyle de olsa imtihanı kaybetmiştir. Bu yüzden insanlık tarihinin başlangıç hikayesinde İblis'in şeytanlaşma süreci ağırlıklı bir yer işgal etmektedir.

İnsan, öğrenme, seçim yapma vb. yeteneklere, bozgunculuk etme, kan dökme, unutmaya gibi zaafıya sahiptir. Yeteneklerinin ve zaafının tamamı, onun, yeryüzü serüveninin üstesinden gelebilmesini mümkün kılan kapasitesini oluşturur. Halife seçilen insan yeryüzüne yerleştirilirken kapasitesinden kısmen haberdardır. O yaratılıştan getirdikleriyle yaratılış ama-

cına uygun davranabileceği gibi onun dışında bir istikamet de tutturabilir. Kulluğu savsaklayabileceği gibi isyan da edebilir. Kendisini var edeni temsilen bulunduğu yeryüzünü onun hilafına bozup karıştırabilir, kan döküp kargaşa çıkarabilir.

Âdem'e ilk önce isimlerin öğretilmesi üzerinde düşünülmalıdır. O, öğrenebilen bir varlıktır ve öğrenim her aşamada isimler üzerinden sürer. Bebek başlangıçta isimleri öğrendiği gibi her talip de okuduğu ilim dalının aslında birer isim olan kavram ve terimlerini öğrenir. Allah kendisini, bize isimleriyle/esmau'l-husnasıyla anlatır. Beşer onun sıfatlarını dolayısıyla onu, o güzel isimleriyle tanıyıp bilir. İsimlendirme halen devam etmektedir ve insan icattan keşfe, üründen teoriye, hastalıktan kasırgaya idrak ettiği her şeye bir isim vermektedir.

Bilgiye sahip olmak onun gereğini yapmak için genellikle yeterli olmaz. Özellikle ahlâkın konusu olan bilgi bir süreç içinde davranış hâline dönüşür. Süreç, karşılaşılan bilginin beğenilmesi ya da doğru kabul edilmesinin ardından, onun içselleştirilmesi, ona göre davranma kararının verilmesi, temrin edilmesi ve tekrarlanması gibi aşamalardan oluşur.

Bilgiye sahip olmak onun gereğini yapmak için genellikle yeterli olmaz. Özellikle ahlâkın konusu olan bilgi bir süreç içinde davranış hâline dönüşür. Süreç, karşılaşılan bilginin beğenilmesi ya da doğru kabul edilmesinin ardından, onun içselleştirilmesi, ona göre davranma kararının verilmesi, temrin edilmesi ve tekrarlanması gibi aşamalardan oluşur. Sürecin başından tamamlanana kadar kararın arkasında durulması ve onun zaman aşımına uğramasına izin verilmemesi gerekir. Kararlılığı gevşetecek ve zamanla yok olmasına yol açacak etkenlere fırsat verilmemelidir. Her bir aşamanın arkasında durulduğunda bilgi bilinç düzeyine çıkarılıp meleke haline getirilebilir. Süreç boyunca iradeyi, kararlılığı, azmi, gayreti hep diri tutmak kolay değildir. Bu nedenle de değişim zordur. Eğer kolay olsaydı insan beğenmediği davranışlarını değiştirmekte bu kadar zorlanmazdı.

Tembih edildiği için Âdem ve eşi şeytanın kendilerine düşman olduğunu biliyorlar. Buna rağmen telkinlerinden korunamıyorlar. “Buyruğu unuttu” ve “Biz onu kararlı bulmadık” (20/Taha 115) ifadeleri insanlığın atası Âdem’e yasağı çiğneten zaafılara işaret ediyor ve onun ruh hâlini tasvir ediyor. Kararını unutmaması, onun arkasında durmaması beşeri her türlü uyarana açık kılar. Bu hâl, Âdem’in şahsında uyarılardan sadece biri olan şeytanın işini kolaylaştırmıştır. Kararların uygulanması, buyrukların yerine getirilmesi ya da yasaklardan kaçınılması onun(karar, buyruk, yasak vs.) sürekli hatırda tutulmasına ve ilk günkü gibi yerine getirme kararlılığı gösterilmesine bağlıdır. İşte bu nedenle unutmaya neden olan, kararlılığı zayıflatan ortamlardan uzak durulması, hatırda tutmayı kolaylaştıran onu pekiştiren ortamlarda bulunulması iktiza eder. Benimsenen bilgiyi bilinç düzeyine çıkarmak, ardından davranış haline getirmek güçlü bir iradenin yanında temrine de ihtiyaç duyar. Hac ibadetinde şeytan taşlamanın hikmetlerinden birinin onun düşman olduğu bilgisini meleke düzeyine eriş-tirmek olduğu söylenebilir. Bu menasiki/ritüeli yerine getirmekle insan bir anlamda bilgisini meleke haline getirmek için kendi kendisini eğitime tâbi tutmuş olur.

Çıplaklıktan duyulan rahatsızlığın şiddetiyle derhal ilk buldukları şeyle örtünmüşlerdir. Tesettürün/örtünmenin Kur’an’da olup olmadığını merak edenler, insanın çıplak görünmekten neden rahatsız olduğu üzerine düşünmelidirler. İşin sırrı, Yaradan’ın talepleri ile kulların fitratları arasındaki uyumda aranmalıdır.

İstenmeyen davranışlardan uzak durabilmek için güçlü irade yanında sağlam ve bakımlı fren mekanizmasına da ihtiyaç vardır. İradesini güçlendiren, fren mekanizmasına bakan zaaflarını kontrol altında tutma imkanı elde eder. Aksi durum insanın zaaflarının kontrolüne girmesine yol açar. Uzun yaşama hatta ölümsüz olma zaafının güdümüne giren beşer, hatasının bedelini cennetten kovularak ödemiştir fakat bu sayede de düşmanı hakkındaki ilmî bilgisi tecrübe bilgiye dönüşmüştür.

İnsan etkilenir ve etkilere de olumlu ya da olumsuz tepki verir. Ancak hiçbir şekilde tepki vermediği etkiler olduğu gibi verdiği tepkilerin şiddeti ve yoğunluğu farklı farklıdır. Tepkinin derecesini açığa çıkaran onunla karşılaştığı andaki ruh hâlidir. Kişinin zaaflarına hitap eden uyaranların etkileme derecesi bir hayli kuvvetlidir. Bazı uyaranların insanı adeta mıknaş gibi manyetik alanı içine hapsedmesi, onu cazibe alanı içinde esir etmesinin nedeni budur. O, zaaflarıyla var olmuştur ve onlar olmadan da insan olunmaz. Doğasına kodlanan ve doğuştan getirdiği olumlu olumsuz her özelliğe insanın ihtiyacı vardır. Onlarla yaşar, hayata tutunur, yaşadıklarından haz duyar. Bu anlamda zaaf, evlerin kapı ve pencerelerine benzerler. Kapı ve pencere istenmeyen amaçlar için kullanılabilirdiği gibi zaaf da kullanılır. Bu durumda kapı ve pencerelerin amaç dışı kullanılmaması için alınan önlemler zaaf için de alınmalıdır. Sakınılması gereken zaaf, lar değil zaaf, ların keyfine göre hareket etmektir. Yaradan kullarından onları rızası/hududullah ile sınırlamalarını, onların varlık amaçlarının dışına çıkmalarına izin vermemelerini beklemektedir. Kişi zaaf, larını bilip onları kontrol altına alarak etkiye açık kapılarını kapatmalıdır. Zaaf, ları kontrol altında tutmak, onları meşru daire, Yaradan’ın razı olduğu çerçeve içinde tutmak demektir. Seçiminde kararlılık göstermek, iradesini güçlendirmeye çalışmak, zaaf, larına karşı algılarını kapatmak ya da onları meşru çerçeve içinde tutmak cehdini samimi kullar gösterir. Onlar Allah’a ulaştıran dosdoğru yolda kalma azmin-dedirler (15/Hicr 41) ve onları kim olursa olsun kötü-lüğü meslek edinenler etkileyemez. Onlar, algılarını zaaf, larına açanları, onları kontrol altında tutma endişesi taşımayanları, taşısaya bile gevşek olanları, Rabb’iyle irtibatını kesenleri etkiler (15/Hicr 42). Mal ve evlat/şehvet düşkünlüğü (17/İsra 64) direnmesi zor zaaf, lardandır. Yine de Allah’a tevekkül edip onu kendine vekil edinenlere şeytanın telkinleri tesir etmez. Zira onlar sadece Allah’a abd olurlar. Bu nedenle de onlar “ibadî”/kulum tahsisine müstahak olurlar (17/İsra 65).

İnsan seçebilen bir varlıktır ve son nefesine kadar sürekli seçer. Seçimin konusu, giyimden gıdaya, barınaktan binaya, işten eşe, yaşam tarzından inanç sistemine çok çeşitlidir. İnsanlığın ebeveyni çıplak ol-

duklarını fark eder etmez kıt imkanlara rağmen örtünmeyi seçmişlerdir. Çıplaklıktan duyulan rahatsızlığın şiddetiyle derhal ilk buldukları şeyle örtünmüşlerdir. Tesettürün/örtünmenin Kur'an'da olup olmadığını merak edenler, insanın çıplak görünmekten neden rahatsız olduğu üzerine düşünmelidirler. İşin sırrı, Yaradan'ın talepleri ile kulların fitratları arasındaki uyumda aranmalıdır.

Yaradan razı olduğu yolu insanlara bildireceğini vaat ederken sadece akıbeti dikkat çekerek insanları seçimleriyle baş başa bırakıyor. O, razı olduğu hayat tarzını insanlar arasından seçtiği elçilerine bildirir. İnsan ya vahyin ya da İblis'in önerilerine uygun yaşamayı seçer.

İblise Bak Fucurunu Gör

Her ne kadar hammaddeleri farklı olsa da Âdem ile İblis'in doğalarının bir hayli benzer olduğu anlaşılıyor. Bu yüzden İblis hakkında anlatılanlar insan doğasını anlama çabasında imdada yetişiyor. O, zaaflarının peşine takıldığı için kulluktan çıkar. Zaafı fazilet saymasıyla kendini beğenmeye başlar. Beğendikçe de kendini bir şey sanır. Değerli olanı ve değerler hiyerarşisini Yaradan'a rağmen belirlemeye kalkar. Yaratılış amacını unutarak isyan bayrağı açar ve yanlış üstüne yanlış yapar. Suçluluk psikolojisiyle hareket eder, hatalı olduğunu kabul etmez; aksine hatasını savunur, suçu başkalarında arar. Kibri ona, Allah'ın kullarını samimiyet sınavından geçirdiğini de unutturur. Oysa kulluk bir iddiadır ve ispatı gerekir. Hakimler hakimi de iddiaya değil yaşantıya, söze değil amele bakıyor. Günah da amellerden bir ameldir ve ona yaklaşılmamalıdır. Yaklaşılmamalıdır zira deveyi yardan uçuran bir tutam ottur. İblis bu noktada kalmayıp kötülüğü meslek edinmiştir. İnsan doğasında kuvve olarak bulunan fucuru fiile çıkardığında yolu İblis'le kesişir. İnsanın önünde İblis'i önder bilip peşinden gitme seçeneğinin dışında doğasındaki takvayı kuvveden fiile çıkarma seçeneği de vardır. O, takvayı besleyip iyiliği meslek edinip muttakilerden olabilir(91/Şems 7-10). Yaradan'ın önerisi budur ve kulunu böyle bir tercihe layık görmektedir.■

notlar

- ¹ Prof. Dr. Süleyman Ateş'in Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli (Kılıç Kitabevi, 1983 Ankara) ve Mustafa Öztürk'ün Kur'an-ı Kerim Meali'nden (OTTO, 2. baskı) orijinal metin ile karşılaştırılarak yararlanılmıştır.
- ² Anlatımda esas alınan sureler iniş sırasına göre şunlardır: 38/Sad 71-75; 7/A'raf 11-25; 20/Taha 115-127; 17/İsra 61-65; 15/Hicr 26-44; 2/Bakara 30-39.